
РАШКОВСЬКА І.В.,
старший викладач, кафедра
педагогічної творчості,
Національний педагогічний
університет
імені М.П. Драгоманова,
м. Київ

ОСОБИСТІСНО-ОРІЄНТОВАНА СКЛADOVA ОБРАЗУ ІДЕАЛЬНОГО «Я» ПІДЛІТКА

В статті продемонстровані погляди сучасних вчених на проблему ідеального «Я» підлітка. На аналізі результатів практичних досліджень показана обумовленість структурних компонентів, які лежать в основі особистісно-орієнтованої складової ідеального образу «Я» підлітка.

Ключові слова: образ ідеального «Я», якості особистості підлітка, структура особистості підлітка, самооцінка підлітка, реальне та ідеальне «Я» підлітка.

В статье продемонстрированы взгляды современных ученых на проблемы идеального «Я» подростка. Анализируются результаты практических исследований о взаимозависимости структурных компонентов, которые обуславливают личностно-ориентированную составляющую идеального образа «Я» подростка.

Ключевые слова: образ идеального «Я» подростка, качества личности подростка, реальное и идеальное «Я» подростка.

In the article the looks of modern scientists are shown to the problems of ideal "I" teenager. The results of practical researches are analysed about interdependence of structural components, that stipulate self constituent of ideal character of "I" of teenager.

Key words: character of ideal "I" of teenager, qualities of personality of teenager real and ideal "I" of teenager.

Постановка проблеми. Сьогодні в Україні наступає нова пора розвитку суспільства. Події, які обговорює весь світ не можуть не вплинути на формування свідомості, на зміну в поглядах людей, зокрема молоді та підлітків, які шукають життєві орієнтири для формування свого ідеального «Я». Становлення ідеального «Я» підлітка напряму пов'язано з проблемами виховання духовності, з проблемою впливу на формування підростаючого покоління як зовнішніх обставин так й внутрішніх чинників, які обумовлюють становлення цього конструкту.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблеми духовного розвитку людини повинні стати обов'язковою умовою виживання суспільства, адже «усі наші біди мають, як правило, одну причину – дефіцит культури і моральності»[4]. Взагалі питаннями засвоєння ідеалів та їх значення займалися багато вчених. Так, на думку Л.І.Божович, ідеал передбачає певну систему вимог до самого себе[2].

На думку Б.В.Кайгородова, розвиток уявлень особистості про ідеал можливий тільки тоді, коли людина замислюється над своїм життям, робить спроби розібратися в собі, рефлексує різноманітні знання про себе та узагальнює їх у власних роздумах. У такому випадку ідеал набуває специфічного змісту й виступає узагальненим смислотворчим устремлінням особистості, яка зростає[4]. Серед багатьох напрямків виховання людини моральне виховання є головним

та провідним. Аналіз достатньо широкої педагогічної літератури про моральне виховання (А.Макаренко, В.Сухомлинський, Е.Монозон, Л.Рувинський, Л.Архангельський, І.Фарбер) свідчить, що головним чином розглядаються проблеми виховання головних моральних цінностей та ідеалів норм та принципів саме серед підлітків.

Дуже важливою умовою розвитку моральної свідомості, перетворення моральних ідеалів на особистісні переконання та звички, є розширення та поглиблення знань сучасних підлітків у сфері світоглядних та методологічних моральних проблем, навколо яких в наш час йде гостра наукова й ідеологічна боротьба.

Як відомо, процес формування моральних ідеалів складається з трьох взаємопов'язаних елементів (Л. Аза, М. Бегек, В. Казачков та ін.):

- 1) вплив соціального середовища;
- 2) цілеспрямованого впливу суспільства на особистість через усі його соціальні інститути;
- 3) свідомого, цілеспрямованого впливу особистості самої на себе, спрямованого на самовдосконалення чи зміни її якостей у відповідності до соціальних, природних та індивідуальних потреб, цінностей, інтересів, які складаються під впливом її діяльності та виховання.

Як бачимо, перші два елементи мають об'єктивний характер, третій – суб'єктивний, що містить в собі ті потреби зовнішніх впливів, які в свою чергу складають основу світогляду,

Таблиця 2.1
Рівень самооцінки підлітків

Рівень самооцінки	Шкала, відсоток досліджуваних			
	Міжособисті стосунки	Діяльність	Поведінка	Переживання
Неадекватно низький	1,71	1,69	1,70	0,00
Низький	0,00	10,37	15,54	8,60
Нижче середнього	8,47	6,92	13,76	8,64
Середній	27,15	24,12	15,53	24,30
Вище середнього	22,01	24,14	15,52	6,91
Високий	37,28	31,01	36,20	48,10
Неадекватно високий	3,41	1,75	1,75	3,45

переконавання, ідеали, віру. Саме третій елемент формування ідеалів буде нас цікавити у данному дослідженні. Тобто, ми можемо вести розмову про наявність особистісно-спрямованої складової особистості підлітка.

Метою даного дослідження є виявити основні умови та внутрішні чинники становлення ідеального «Я» підлітка.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналізуючи результати, отримані в процесі дослідження, ми використовували спрямований, кількісний та якісний аналіз. Як вже зазначалося вище, застосуванням кількох методик, які в результаті їх комплексного проведення дадуть можливість отримати всебічно обґрунтовані дані щодо ідеального «Я» підлітка забезпечує достовірність результатів дослідження.

Особистісно-орієнтовану складову ідеального «Я» підлітка ми розглядаємо як взаємозв'язок структурних компонентів (рис та якостей особистості), співвідношення рис власного ідеального «Я» з наявним ідеалом підлітка, що обумовлює самооцінку та ставлення, а також ціннісно-мотиваційна сфера особистості.

Досліджуючи структурні компоненти ідеального «Я», ми застосовува-

ли методику Н.М. Пейсахова, в основу технології дослідження за даною методикою покладено принцип ранжування. Застосування методики Н.М. Пейсахова обґрунтовано тим, що вона дозволяє дослідити відношення підлітка до тієї чи іншої якості особистості, а також прослідкувати ступінь зв'язку між реальним та ідеальним «Я» у структурі особистості підлітка.

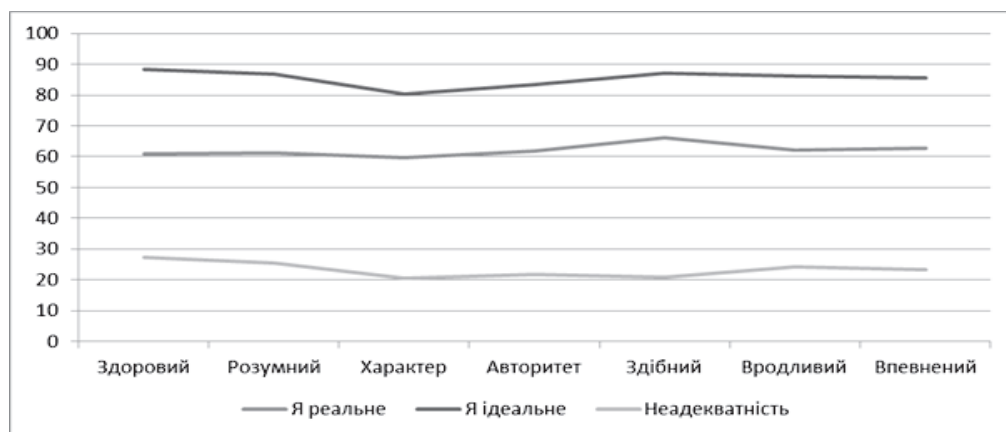
Зокрема, в оцінках Я-реальне були отримані наступні кореляції між такими поняттями як сміливість та рішучість ($r=0,52$; $p<0,01$), негативні між обережністю та впертістю ($r=-0,51$; $p<0,01$) поступливість та запальність ($r=-0,39$; $p<0,05$). В оцінках «Я» ідеального були отримані наступні кореляції. Чим підліток терплячіший, тим він менше бажає бути захоплюваним ($r=-0,052$; $p<0,01$), чим більше підліток цінує таку рису як врівноваженість тим менше для нього важлива нерішучість ($r=-0,71$ $p<0,001$).

Визначення зв'язку між ранговими оцінками якостей особистості, що входили до складу «Я» - ідеального та «Я» - реального підлітка, дало змогу визначити рівень самооцінки досліджуваних (узагальнені результати дослідження подані в таблиці 2.1)

Таким чином підліткам за всіма по-

Діаграма 2.1

Профіль показників самооцінки підлітків за методикою Дембо-Рубінштейна

казниками даної методики властивий високий рівень самооцінки, найнижче підлітки оцінюють себе у сфері «поведінка», що свідчить про велику розбіжність між ідеальним та реальним «Я» саме у цій сфері. Аналізуючи образ ідеального «Я» підлітка, звернемо увагу на те, що надаючи перевагу терплячості та витримці підлітки заперечують схильність захоплюватися певним видом діяльності чи іншою людиною. Надаючи перевагу врівноваженості, вони, як правило заперечують наявність в ідеальному «Я» нерішучості.

Досліджуючи співвідношення складових образу „Я” підлітка, зокрема «Я»- ідеального, ми використовува-

ли методику Дембо-Рубінштейна.

Аналіз результатів, отриманих при застосуванні даного тесту, привів нас до висновку про те, що профіль показників самооцінки є рівномірним, тому не можна стверджувати, що якісь окремі із показників, що досліджувалися мають більшу чи меншу ступінь вираженості. (див. діаграму 2.1)

Однак варто звернути увагу на те, що за показником самооцінки «Я» реальне хлопчики та дівчатка мають певні розбіжності. Зокрема, це стосується таких сфер як «здоров'я» та «характер» (див. табл.2.2)

Отримані результати свідчать про те, що хлопчики оцінюють себе

Таблиця 2.2

Результати дослідження «Я» реального підлітків за методикою Дембо-Рубінштейна.

	Хлопчики	Дівчатка	U	P
Здоровий. Реал	67	55,5	2851,5	0,002
Розумний. Реал	61,4	60,9	2163,5	0,995
Характер. Реал	65,4	54,9	2729,5	0,01
Авторитет. Реал	64,7	59,1	2552,5	0,077
Здібний. Реал	67,9	64,6	2208	0,848
Вродливий. Реал	64,9	59,7	2324	0,471
Впевнений. Реал	65,2	60,3	2465	0,172

Таблиця 2.3

Результати дослідження «Я» ідеального підлітків за методикою Дембо-Рубінштейна.

	Хлопчики	Дівчатка	U	p
Здоровий. Ідеал	90,7	86	2786	0,003
Розумний. Ідеал	86,2	87,1	2161,5	0,987
Характер. Ідеал	82,1	78,8	2462	0,173
Авторитет. Ідеал	85,3	81,7	2600,5	0,045
Здібний. Ідеал	87,1	86,9	2317	0,479
Вродливий. Ідеал	85,2	87,3	2082	0,697
Впевнений. Ідеал	86,3	85,2	2356,5	0,372

вище, ніж дівчата у сферах «здоров'я» ($U=2851,5$; $p=0,002$) та «характер» ($U=2729,5$; $p=0,01$).

В ідеальному образі «Я» хлопці акцентують увагу на сферах «здоров'я», «здібності» та «розум». Дівчата в «Я» ідеальному віддають перевагу «вроді», «розуму» та «здібностям» (див.табл. 2.3)

Звернемо також увагу на те, що крім прагнення бути більш здоровими, ($U=2786$; $p=0,003$), на відміну від дівчат, хлопці в ідеальному образі «Я» великої уваги надають показнику авторитету ($U=2600,5$; $p=0,045$).

Результатом нашого дослідження став доказ того положення, що створюючи ідеальний образ «Я» підлітки надають перевагу певним особистісним сферам життя, які є для них важливими. Зокрема, для підлітків дуже важливі приклади, які в своїй структурі мають розвинуті «розум» та «здібності». В той же час для дівчат більш вагомою є самооцінка ідеального «Я», що пов'язана із вродою, хлопці ж більш акцентують увагу на здоров'ї. Поглиблений статистичний аналіз результатів дав також змогу зробити висновок, що хлопці-підлітки, на відміну від дівчат, в ідеальному «Я» значної уваги надають показнику «авторитет». Спираючись на отримані результати ми припускаємо, що в структурі ідеального образу «Я» підлітка суттєву роль відіграють риси, що пов'язані із сферою

розумових здібностей та положення, що займає дитина в соціальній групі. Однак дане припущення потребує подальшого дослідження.

Серед якостей, що використовуються у тесті є як позитивні, так і негативні. Ставлення досліджуваних до даних якостей чітко прослідковується при дослідженні ступеню адекватності самооцінки. Так позитивне значення свідчить про те, що дані якості підлітки прагнуть розвивати у власному «Я», а негативне – про заперечення певних рис чи меншу їх вираженість. Найбільш значимими рисами, що для досліджуваних мають позитивне забарвлення, в структурі ідеального «Я» підлітка є життєрадісність, сміливість, відповідальність та захоплюваність. Однак найбільша розбіжність між ідеальним та реальним «Я» спостерігається за показниками відповідальність, терплячість та сміливість, а найменша – за захоплюваністю, поступливістю та безтурботністю.

Серед негативних якостей, які підлітки не сприймають і намагаються не вносити в структуру ідеального «Я» ми виокремили наступні: повільність, нерішучість та нервовість. Найменша розбіжність між реальним та ідеальним «Я» спостерігається за показниками холодність, недовірливість та пасивність. Це дозволяє нам припустити, що дані показники в структурі ідеального «Я» для підлітка є природними.

Можливо, це пов'язано з механізмами захисту, які використовує дитина для збереження цілісності власного образу «Я».

Як свідчать результати дослідження, найбільш гармонійною у досліджуваних є самооцінка за такими якостями: захоплюваність, поступливість, безтурботність, холодність, недовірливість, пасивність (див.табл.2.5).

Загальна адекватність самооцінки у підлітків складає $r=0,9$, що свідчить про досить узгоджені значення, «Я» реального та, «Я» ідеального. Самооцінку підлітків за даним критерієм можна вважати адекватною. Про це свідчать і крайні значення неадекватної самооцінки, які не перевищують 2,5 балів (без урахування знаку) при тому, що шкала оцінювання 10-ти бальна.

Найбільш вагомими в структурі ідеального «Я» виявилися такі риси як життєрадісність, енергійність, сміливість, захоплюваність, товариськість, напоористість у стосунках, організованість, ґрунтовність, надійність, доброта, довіра, теплота в стосунках. Серед небажаних якостей в процесі дослідження були виокремлені нерішучість, повільність, холодність та нервовість.

Серед термінальних цінностей в структурі ідеального «Я» підлітка вагомими для підлітка є: безпека родини, сенс життя, справжня дружба, свобода, життя, повне вражень та мудрість. Серед цінностей, якими підлітки часто нехтують або ж в структурі ідеального «Я» вони відображаються рідко були виокремлені: внутрішня гармонія, духовне життя, соціальний порядок, повага до традицій, єдність із природою, рівність та самодисципліна.

В структурі ідеального «Я» підлітка найчастіше відображаються такі інструментальні цінності: здоров'я, успішність, вірність, можливість обирати власні цілі. Найменш вираженими або ж такими, які підліток може заперечувати є наступні цінності: благочестя, відкритість до чужих думок,

слухняність та скромність.

Аналізуючи різницю в ідеальному образі «Я» у хлопців та дівчат, ми дійшли висновку, що хлопці в ідеальному «Я» надають сферам здоров'я, здібності та розум, в той час як дівчата – врода, розум та здібності. На відміну від дівчат, в ідеальному «Я» хлопців частіше відображаються риси, що пов'язані з набуттям авторитету, однак, разом з тим, у хлопців частіше проявляються риси, що пов'язані з емоційною неврівноваженістю, зокрема, тривожність, репресивність, емоційна лабільність. Дівчата ж, на відміну від хлопців, частіше відображають в структурі ідеального «Я» такі цінності як: внутрішня гармонія, креативність, можливість обирати власні цілі, схильність прощати, успішність.

В структурі ідеального «Я» підлітка досить вираженою є емоційна нестійкість, що може бути пов'язано не лише з особливостями підліткового віку, але й з наявністю підліткових субкультур.

Таким чином, дослідження особистісно-орієнтованої складової образу ідеального «Я» підлітка, дозволило виокремити структурні компоненти даної складової такі як ціннісно-мотивовані та особистісно-оціночні. До ціннісно-мотивованих відносяться такі показники як: терплячість, витримка, врівноваженість, енергійність. Життєрадісність. Сміливість, відповідальність, екстремованість, товариськість, організованість, надійність, довіра в стосунках.

До особистісно-ціннісного компонента структури ідеального «Я» відносяться, за матеріалами нашого дослідження такі показники як безпека родини, сенс життя, справжня дружба, свобода життя, мудрість, успішність, вірність, можливість обирати власні цілі, самовираження.

Безперечно, структура образу ідеального «Я» підлітка має динамічний характер та не є стійкою. Тому й вимагає постійного вивчення та аналізованих тенденцій та характеристик.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бернс Р. Развитие я-концепции и воспитание/Р.Бернс// М.:Прогресс,1986.-420 с.
2. Божович Л.И. Личность и ее формирование в онтогенезе/Л.И.Божович // Вопросы психологии.-1979,-№4-С.78.
3. Власова О. І. Педагогічна психологія//О.І.Власова//К.,2005-С96-98.
4. Кайгородов Б.В. Роль идеала в формировании личности подростка/ Б.В.Кайгородов//Психологические условия формирования ответственности школьников.-М.:Изд-во АПН СССР,1987-С.138-140.
5. Рашковська І.В. Роль ідеалу в становленні образу «Я» сучасного підлітка/ І.В.Рашковська// Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова.Серія 12. Психологічні науки: зб.наукових праць.-Вип.5(29).-К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2005.-С.53-58.
6. Діагностична та корекційна робота шкільного психолога в процесі формування ідеального «Я» підлітка/ І.В.Рашковська// Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»: збірник наукових праць.-Переяслав-Хмельницький, 2012.-Вип.25.-С.421-425.
7. Соколов А.В., Щербаков И.О. Ценностные ориентации постсоветского гуманитарного студенчества //Социс.-2003.-№1.-С.115-124.